

ЯКІВЧЕНКОАндрій Миколайович
yak21@ukr.net

УДК 338.46:378.014.54 (045)

**ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РИНКУ
ПЛАТНИХ ПОСЛУГ, ЯКІ МОЖУТЬ
НАДАВАТИСЯ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ
ОСВІТИ**аспірант, Національний
авіаційний університет**DETERMINATION OF FEATURES OF THE
MARKET OF PAID SERVICES WHICH MAY
BE PROVIDED BY HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS****ПЕТРОВСЬКА**Світлана Володимирівна
0669222201@ukr.netк.е.н., доцент, декан факультету
економіки та бізнес-
адміністрування, Національний
авіаційний університетDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.9\(1\).2](https://doi.org/10.37634/efp.2020.9(1).2)**YAKIVCHENKO Andrii Mykolaiovych** – postgraduate student, National Aviation University**PETROVSKA Svitlana Volodymyrivna** – PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of economy and business administration, National Aviation University

Актуальність теми обумовлено потребою у розширенні фінансової автономії закладів вищої освіти (ЗВО) в Україні, необхідності максимального генерування власних грошових надходжень шляхом надання платних послуг ЗВО, підвищенні ефективності управління ЗВО в умовах ринкової економіки. У статті сформовано авторське розуміння понять "ринок", "освітня послуга", "ринок платних послуг, які можуть надаватися ЗВО", представлено особливості ринку платних послуг, які можуть надаватися ЗВО в Україні, здійснено аналіз нормативно-правової бази з питань надання платних послуг ЗВО, визначено узагальнений склад його учасників, які поділяються на загально визнані та запропоновані, та розроблено дорожню карту запровадження платної послуги у ЗВО.

* * *

Актуальность темы обусловлена потребностью в расширении финансовой автономии высших учебных заведений (ВУЗ) в Украине, необходимости максимального генерирования собственных денежных поступлений путем предоставления платных услуг ВУЗ, повышении эффективности управления ВУЗ в условиях рыночной экономики. В статье сформировано авторское понимание понятий "рынок", "образовательная услуга", "рынок платных услуг, которые могут предоставляться ВУЗ", представлены особенности рынка платных услуг, которые могут предоставляться ВУЗ в Украине, осуществлен анализ нормативно-правовой базы по вопросам предоставления платных услуг ВУЗ, определен обобщенный состав участников, которые подразделяются на общепризнанные и предложенные, и разработана дорожная карта введения платной услуги в ВУЗ.

* * *

The relevance of the topic is due to the need to expand the financial autonomy of higher educational institutions (hereinafter referred to as the HEI) in Ukraine, the need to maximize the generation of their own cash receipts by providing paid services of the HEI, to improve the management efficiency of the HEI in a market economy.

The market, with its industries, is in a state of flux. We observe how the needs of sectors of the economy for resources and the level of training of specialists are changing. There is a change in the influence of factors on economic processes, the role of the segments of the regional economy participating in economic processes is changing. The educational complex should contribute to the formation of not only the labor resource of the country. To implement in the field of education and science support of the labor resource at the required level, effectively based on the needs of the regional economy and other resources - industrial. By predetermining the priority sectors in the development of the regional economy, the educational infrastructure of Ukraine should set the vectors for the development of the labor market of the economy as a whole, and not only serve the existing infrastructure of the regional economy. To maximize the satisfaction of the needs of both consumers of educational services and the needs of the regional economy in production resources.

The article formed the author's understanding of the concepts of "market", "educational service", "market of paid services that can be provided by HEI", presented the features of the market of paid services that can be provided by HEI in Ukraine, carried out an analysis of the regulatory framework for the provision of paid services by HEI, identified a generalized composition of participants, which are divided into generally recognized and proposed, and developed a road map for the introduction of paid services by HEI.

After conducting research in the direction of the chosen topic, it was determined that the formation and development of the educational services market is taking place in accordance with certain global trends, namely: 1) the desire for a democratic education system, that is, the availability of education to the entire population of the country and the continuity of its stages and levels, provision of autonomy and independence to educational institutions; 2) ensuring the right to education for everyone (the opportunity and equal chances for each person to get an education in an educational institution of any type, regardless of nationality and race); 3) the significant influence of socio-economic factors on education (cultural and educational monopoly of certain ethnic minorities, paid forms of education, manifestation of chauvinism and racism); 4) an increase in the range of educational and organizational activities aimed at both satisfying diverse interests and developing the abilities of students; 5) the growth of the educational services market; 6) expanding the network of higher education and changing the social composition of the student body (becoming more democratic); 7) in the field of education management, the search for a compromise between rigid centralization and full autonomy; 8) education is becoming a priority object of funding in the developed countries of the world; 9) constant updating and adjustment of school and university educational programs; 10) a departure from the orientation towards the "average student", an increased interest in gifted children and young people, in the peculiarities of the disclosure and development of their abilities in the process and by means of education; 11) search for additional resources for the education of children with developmental

disabilities, children with disabilities.

According to the results of the study, the authors proposed to expand the structures characteristic of the educational services market. Insofar as the market for educational services includes many national educational systems, each of which has its own management model, structure, goals, objectives and problems, and the profit from the activities of such structures can also be expanded.

Ключові слова платні послуги, заклади вищої освіти, ринок освітніх послуг, спеціальний фонд бюджету, управління закладом вищої освіти, якість платних послуг

Ключевые слова платные услуги, учреждения высшего образования, рынок образовательных услуг, специальный фонд бюджета, управление высшим учебным заведением, качество платных услуг

Keywords paid services, higher education institutions, market of educational services, special budget fund, management of higher education institution, quality of paid services

ВСТУП

Надання платних послуг ЗВО в Україні є ключовим аспектом організаційно-економічного механізму їх ефективного функціонування. Саме надання платних послуг ЗВО та як наслідок генерування власних надходжень за результатами їх надання, відіграє значну роль у фінансово-господарській діяльності ЗВО.

В умовах сучасних економічних реформ відбувається процес реорганізації фінансових відносин, що позначаються на рівні фінансового забезпечення усіх ЗВО в Україні. Водночас зростає значення та роль власних надходжень за рахунок надання платних послуг ЗВО в Україні, які є одним із найважливіших джерел наповнення спеціального фонду.

Однак станом на сьогодні у ході надання платних послуг ЗВО мають місце невирішені проблеми, які негативно відображаються на формуванні спеціального фонду та як наслідок загрожують недоотриманням грошових коштів, оскільки не повною мірою використовуються можливості збільшення обсягів надання платних послуг ЗВО та їх якості відповідно.

Вказане призводить не лише до неповноцінного фінансування ЗВО, а й до тенденції зменшення їх кількості на ринку платних послуг системи вищої освіти, зокрема, занепаду розвитку державних та комунальних ЗВО та системи вищої освіти загалом.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

МЕТА статті – обґрунтувати теоретико-методичні підходи стосовно ринку платних послуг, які можуть надаватися ЗВО, здійснити аналіз нормативно-правової бази відносно платних послуг, які можуть надаватися ЗВО, розробити дорожню карту впровадження платної послуги у ЗВО.

Для досягнення поставленої мети у роботі сформульовано та вирішено такі завдання:

- здійснити авторське визначення понять "ринок", "освітня послуга", "ринок платних послуг, які можуть надаватися ЗВО";
- сформулювати узагальнений склад учасників ринку платних послуг, які можуть надаватися ЗВО;
- обґрунтувати особливості ринку платних послуг, які можуть надаватися ЗВО;
- провести аналіз нормативно-правової бази щодо платних послуг, які можуть надаватися ЗВО;
- розробити дорожню карту впровадження платної послуги у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження процесів формування і надання платних послуг ЗВО, їх різновидів та методів просування на ринку проводяться за різними напрямками. Це, насамперед, дослідження: політичних та соціально-економічних процесів у країні, економічних процесів на ринку послуг, які можуть надаватися ЗВО, проблем підвищення ефективності діяльності ЗВО у сучасних умовах та їх безпосередньої відповідальності за якість надання відповідних платних послуг; маркетингові дослідження тощо. Серед науковців, що досліджують ринок освітніх послуг, можна відмітити С. Фішер, Дж. Стігліц, М. Аокі, Є.І. Скрипак, О.В. Сангінова, В. Ніколаєв, Я. Дудкевич, Л. Паращенко, В.П. Савіних, В.С. Горський, І. Бузько, Н.Ф. Стеблюк тощо. Проблематику стану фінансування освітньої сфери у своїх дослідженнях висвітлювали вітчизняні науковці: О. Василик, В. Геєць, В. Глушенко, О. Бойко, В. Виноградня, Л. Діба, Л. Козарезенко, Т. Оболенська, П. Саблук, І. Чугунов, Л. Яременко та ін.

Узагальнення наукових праць вчених дозволило зробити висновок про те, що ринок послуг, які можуть надаватися ЗВО та визначення його особливостей є досить складною науковою проблемою, яка вимагає наукового дослідження.

Заразом вивчення проблеми пошуку альтернативних джерел генерування грошових надходжень ЗВО на сучасному етапі розвитку вищої освіти, як відповідної галузі, суспільства, зокрема та кризових ситуацій у політиці та економіці потребує більш глибокого дослідження.

На наш погляд, основними причинами незадовільного стану функціонування системи освіти в Україні є недостатнє фінансування державних та комунальних ЗВО, неефективне використання освітніх ресурсів, низька якість та сервіс платних послуг, які можуть надаватися ЗВО тощо.

Тому ми звертаємо увагу на вирішення такої частини проблеми як авторське визначення базових понять "ринок", "освітня послуга", "ринок платних послуг, які можуть надаватися ЗВО"; аналіз нормативно-правової бази з питань надання платних послуг та розробка дорожньої карти запровадження платної послуги у ЗВО.

РЕЗУЛЬТАТИ

Побудова та функціонування сучасної економічної системи здійснюється на засадах ринку, і роль цього інституту у розвитку сучасного суспільства, очевидно, слід визнати детермінантною до всієї сукуп-

ності соціально-економічних відносин. Стрімкий розвиток суспільного поділу праці, економічна відокремленість суб'єктів господарювання за різних форм власності, необхідність обміну продуктами праці стали об'єктивними умовами виникнення ринку.

Так, розглядаючи ринок через призму історії розвитку, варто зазначити, що даний термін є дуже давнім. Точного визначення категорії "ринок" в економічній літературі не існує. Найбільш глибокий, як вважаємо, історичний аналіз ґносеології даної категорії належить Й. Кулішєру [9], І. Валлернстайну [4], Ф. Броделю [3], Й. Шумпетеру [28] та ін.

У тлумачному словнику В. Даля поняття "ринок" визначається у розумінні певної площі у містах та селах, куди з'їжджаються покупці й продавці у конкретно визначені дні і продають свої товари [24].

Подібне визначення викладено у тлумачному словнику за редакцією Д. Ушакова, де його доповнено лише "... місцем, де відбувається сфера товарного обміну і товароруку" (кін. цит.) [25].

Першу спробу наукового визначення поняття "ринок" зробив французький економіст Антуан-Огюстен Курно, який писав, що ринок – це будь-який район, на якому взаємовідносини покупців і продавців вільні, тому і ціни на одні й ті самі товари мають тенденцію легко і швидко вимірюватися [10].

Такий зміст зберігся і до наших часів як побутовий. Свого часу А. Сміт підійшов до трактування даного поняття на більш високому абстрактному рівні першочергово визначивши сам факт взаємодії продавців і покупців, зіставлення попиту і пропозиції, формування ринкових цін тощо [20, с. 11].

В.С. Горський визначає поняття "ринок" як систему економічних відносин, що виникають у процесі виробництва, розподілу і обігу товарів, а також руху грошей [5].

А. Чухно вважає, що ринок – це конкретна форма прояву і товарного обміну, і товарного обігу, а також сукупність економічних відносин між покупцями і продавцями у процесі купівлі-продажу товару послуги [19, с.4].

Зі свого боку П. Самуельсон та ін. розглядали ринок як певний механізм, в умовах дії якого будують свої відносини продавці й покупці на засадах, що надають можливість врегулювати ціну та кількість товарів, задовольняючи учасників [21, с. 18]. Доволі схоже визначення надають Г. Армстронг і Ф. Котлер, які вважають, що ринок – це сукупність наявних і потенційних покупців товару [2, с. 34]. Такі покупці мають спільні потреби чи запити, які можна задовольнити шляхом обміну. Отже, за таким визначенням ринок є проміжною ланкою, яка поєднує товаровиробників і споживачів продукції. Тому розмір ринку залежить від кількості покупців, які відчувають потребу у будь-якому товарі, які мають кошти для здійснення угоди та бажання запропонувати ці кошти в обмін на потрібний їм товар.

На нашу думку "ринок" – це економічна система фінансово-господарських взаємовідносин між різними суб'єктами господарювання з метою купівлі-продажу товарів, робіт, послуг та інформації на взаємовигідних умовах обміну.

Ми вважаємо, що одним із показників результа-

тивного функціонування ЗВО є вироблення відповідних платних послуг (освітніх та неосвітніх) та, як наслідок, їх продаж споживачам. Станом на сьогодні в економічній літературі зустрічається доволі багато визначень освітньої послуги. Зокрема, існує трактування, що під освітніми повинен розумітися комплекс таких послуг, які безпосередньо пов'язані з реалізацією головних цілей освіти, здійсненням її місії [12].

На нашу думку, таке визначення є занадто узагальненим, воно мало що говорить про структуру поняття, механізми реалізації й організаційно-правові форми ЗВО.

Часто під освітньою послугою розуміється певний об'єм навчально-наукової інформації, переданої споживачу у вигляді знань, а також практичних навичок для подальшого застосування [8].

Деякі вчені підходять до визначення даного явища ширше й під освітньою послугою розуміють систему знань, інформації, умінь і навичок, які використовуються з метою задоволення різноманітних освітніх потреб особистості, суспільства, держави [29, с. 68; 23].

Згідно з іншим підходом освітні послуги у процесі вжитку трансформуються у робочу силу, якість якої залежить не лише від сукупності спожитих послуг вищої освіти, але й від кількості та якості особистої праці, витраченої у процесі споживання цих послуг, особистих здібностей, міри їх реалізації та інших суб'єктивних чинників. Тому в рамках цього підходу слід відрізнити сукупність знань, умінь, навичок, яка є продуктом праці викладачів. Таким чином, "саме освітні послуги (тобто сукупність праці викладачів), а не знання, уміння, навички, як це часто стверджується в літературі, можуть розглядатися як товарна продукція навчального закладу" [14, с.70].

Заслговують на увагу дослідження О. Ченцова, який виділяє категорію «освітній продукт», визначаючи його як результат науково-педагогічної праці, яка, у свою чергу, є різновидом наукової праці. Водночас згідно з думкою цього автора освітній продукт є частиною інтелектуального продукту (поряд із науковим та інженерним продуктами), адаптованою до відповідного сегмента ринку послуг вищої освіти [27, с. 16]. Актуальною є також позиція Е. Скрипака який вважає, що економічна категорія «освітні послуги», яка включає умову, бажання, основу і відповідальність за їх виробництво та споживання економічними суб'єктами (домогосподарствами, організаціями, державою) на даний час підміняється вузким поняттям «платні освітні послуги» [17]. Це положення науковець пояснює специфікою сучасних умов: відсутність сформованих повноцінних суб'єктів інвестування в людський капітал, механізмів реалізації економічної відповідальності за його формування і накопичення, скорочення бюджетних витрат на освіту з урахуванням того, що переглядаються соціальні зобов'язання держави, відсутність повноцінного фінансового ринку, механізмів кредитування тощо.

В. Александров у своєму дослідженні акцентує увагу на ознаках освітніх послуг, серед яких виділяє такі: нематеріальний характер; невіддільність від суб'єкта надання; безпосередню активну участь суб'єкта споживання в процесі надання послуги; неоднорідність і мінливість якості; інерційність у прояві корисного

ефекту; централізованість надання; правова регламентованість; підвищена інтелектуальність [1, с. 156].

Р. Патора визнає ринок освіти як систему відносин суб'єктів освітнього простору для досягнення певного рівня освіти, здійснення навчання впродовж усього життя для всебічного розвитку особистості, розкриття її талантів, здібностей, збагачення інтелектуального, творчого, культурного потенціалів особи та нації загалом [13, с. 30].

Л. Цимбал трактує категорію «ринок освітніх послуг» як сукупність економічних взаємовідносин, що складаються між різнорівневими суб'єктами щодо купівлі–продажу освітніх послуг [26, с. 7].

О. Карпюк кваліфікує «ринок освітніх послуг» як поняття, яке згідно з домінуючим у сучасних дослідженнях підходом класичної економічної теорії розглядається як «система економічних відносин або безпосередньо сама сфера, де відбуваються відносини стосовно виробництва та реалізації освітніх послуг» [7, с. 4].

Змістовне навантаження поняття трансформується залежно з вибраним підходом, наприклад маркетинговим [6].

З урахуванням вимог інтервальної логіки як початковий вибрано підхід класичної економічної теорії, згідно з яким поняття «ринок послуг вищої освіти» – це сукупність економічних відносин суб'єктів, інтереси яких реалізуються під час надання та споживання послуг ЗВО.

П. 18 ст. 1 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII визначає, що освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання [16].

Враховуючи викладене, ми вважаємо за необхідне надати наступне визначення освітньої послуги, із урахуванням усіх складових даного поняття, а саме: освітня послуга – системна, сервісно-орієнтована, комплексна діяльність, у процесі якої один суб'єкт господарювання (ЗВО, виробник послуги) передає іншому суб'єкту (фізична або юридична особа, споживач послуги) відповідний об'єм знань, навичок, вмінь, інформації, з метою задоволення потреб споживача, суспільства та держави загалом.

З метою всебічного аналізу поняття платних послуг, які можуть надаватися ЗВО актуалізується необхідність дослідження видів платних послуг закладів вищої освіти.

Так, Г.А. Тищенко усі послуги, які можуть надаватися ЗВО, умовно поділяє на три великі групи. До першої групи теоретик відносить безпосередньо освітні послуги, що відповідають навчальним програмам і державним освітнім стандартам (навчання вітчизняних та іноземних студентів; отримання другої та наступної спеціальності; підготовка аспірантів і докторантів; навчання за індивідуальними планами тощо).

До другої групи, на думку автора, відносяться додаткові освітні послуги, які не передбачені відповідними освітніми програмами й державними стандартами, але які підвищують якість та ефективність основного освітнього процесу:

1) курси з підготовки до вступу у ЗВО, з вивчення іноземної мови, підвищення кваліфікації, перепідготовки кадрів за новим фахом;

2) вивчення спеціальних курсів понад години програми певної дисципліни, передбаченої навчальним планом;

3) організація факультативів із навчання, які не може бути виконано в рамках державного стандарту;

4) виконання науково-дослідних робіт на замовлення підприємницьких структур та державних установ та організацій.

До третьої групи науковець, відносить супутні послуги, що не відносяться безпосередньо до освітнього процесу, але сприяють задоволенню побутових і культурних потреб здобувачів вищої освіти і викладачів. До цих послуг належать діяльність із забезпечення здобувачів вищої освіти і викладачів харчуванням, проживанням, медичним і культурним обслуговуванням, надання побутових послуг, організації автомобільних стоянок тощо [23, с. 86].

Провівши аналіз економічної літератури, можна стверджувати, що платні послуги, які можуть надаватися ЗВО просуваються за допомогою учасників ринку. Тому вважаємо за доцільне поділити склад усіх учасників ринку послуг, які можуть надаватися ЗВО на загальноновизнаних та запропонованих. До загальноновизнаних учасників ринку платних послуг, які можуть надаватися ЗВО належать:

- продавці (ЗВО, суб'єкти господарювання);
- покупці (здобувачі вищої освіти, фізичні та юридичні особи);

- відповідні платні послуги, які можуть надаватися ЗВО, у тому числі: освітні платні послуги (набуті знання, навички, здібності тощо) та неосвітні (надання в оренду будівель, споруд, окремих тирчасово вільних приміщень і площ, іншого рухомого та нерухомого майна або обладнання, що тимчасово не використовується в освітній, навчально-виховній, навчально-виробничій, науковій діяльності, у разі, коли це не погіршує соціально-побутових умов осіб, які навчаються або працюють у закладі освіти тощо).

До запропонованих учасників ринку платних послуг, які можуть надаватися ЗВО відносять:

- служби зайнятості;
- біржі праці;
- органи ліцензування та акредитації тощо.

Таким чином, ми вважаємо, що ринок платних послуг, які можуть надаватися ЗВО – це економічна, сервісно-орієнтована система фінансово-господарських взаємовідносин між виробником платних послуг (ЗВО) і споживачем (фізична або юридична особа) з метою задоволення відповідних потреб споживача на взаємовигідних умовах обміну.

Науковець О.В. Мудра визначила основні особливості, які характеризують існування ринку освітніх послуг [11, с.37]:

- асиметричність інформації, яка передбачає відмінність у знаннях одних учасників порівняно з іншими;

- неоднакова доступність усіх суб'єктів ринку до відповідних ресурсів;

- формування ринкових відносин у сфері освіти відбувається на засадах ринкової конкуренції за впли-

ву державного регулювання;

- самостійність закладів вищої освіти у здійсненні своєї діяльності, включаючи можливість самим обирати напрям підготовки спеціалістів і виконання наукових досліджень;

- висока еластичність попиту на освітні послуги, швидка реакція ринку на зміни попиту;

- структурування ринку освітніх послуг проводиться за економічною та територіальною локальністю, за кон'юнктурною та сегментною ознаками;

- індивідуальність і нестандартність наданих послуг і технологій, висока диференціація продукту за однією і тією самою спеціальністю;

- розвиток функції адаптації освіти і людини до нових можливостей навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації;

- зміни суспільної думки на сприйняття освіти найважливішою умовою виживання, основою матеріального добробуту;

- формування недержавної освіти на всіх рівнях;

- орієнтація молоді на престижні професії [11, с. 37].

Важливу роль на цьому ринку відіграє держава, забезпечуючи формування правового поля та фінансуючи сферу вищої освіти. Коло завдань, які стоять перед нею у сфері регулювання вищої освіти широке, зокрема, це – оптимізація мережі закладів вищої освіти, підвищення якості платних послуг, які можуть надаватися ЗВО, створення максимально професійної та незалежної системи ліцензування та акредитації, яка б діяла в інтересах споживачів освітніх послуг, підтримка наукової діяльності тощо.

Динамічні та концептуальні зміни у законодавстві, що відбуваються у сфері освіти та вищої освіти, зокрема, надають ЗВО більшої автономності відносно провадження фінансово-господарської діяльності та спонукають до пошуків альтернативних джерел фінансування для розвитку ресурсного потенціалу. Одним із таких джерел фінансування є платні послуги, які можуть надаватися ЗВО.

Процедура надання платних послуг ЗВО не є простою, оскільки необхідно вміти вивчати ринок попиту, оперативно на нього реагувати, правильно розрахувати вартість платних послуг, забезпечити якісне їх надання, проводити ефективний підбір науково-педагогічних працівників тощо.

Проаналізуємо наявну нормативно-правову базу, яка регулює механізм та порядок надання платних послуг ЗВО. Платні послуги ЗВО надаються відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», низки постанов Кабінету Міністрів України, і інших нормативно-правових та розпорядчих документів (наказів, розпоряджень тощо).

Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» автономія ЗВО визначається як самостійність, незалежність і відповідальність ЗВО у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів.

П. 2 ст. 32 Закону України «Про вищу освіту» визначає, що ЗВО мають рівні права, що становлять зміст їх автономії та самоврядування у тому числі мають право:

- провадити фінансово-господарську та іншу діяльність відповідно до законодавства та статуту ЗВО;

- розпоряджатися власними надходженнями (для ЗВО державної та комунальної форми власності), зокрема від надання платних послуг;

- відкривати поточні та депозитні рахунки в банках;

- здійснювати інші права, що не суперечать законодавству.

Відповідно до ст. 71 Закону України «Про вищу освіту» фінансування державних ЗВО здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів, та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень; фінансування комунальних ЗВО здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України та інших джерел не заборонених законодавством; фінансування приватних ЗВО здійснюється їх засновниками та з інших джерел, не заборонених законодавством.

Ст. 73 Закону України «Про вищу освіту» визначає надання платних послуг ЗВО, а саме:

1. Заклад вищої освіти відповідно до законодавства та статуту може надавати фізичним та юридичним особам платні послуги за умови забезпечення надання належного рівня освітніх послуг як основного статутного виду діяльності.

2. Перелік платних освітніх та інших послуг, що можуть надаватися державними і комунальними закладами вищої освіти, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Порядок надання платних освітніх та інших послуг, включаючи порядок визначення їх вартості для здобувачів вищої освіти, встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової, бюджетної, податкової політики.

3. Державні і комунальні заклади вищої освіти мають право надавати додатково платні освітні та інші послуги виключно понад обсяги, встановлені державним стандартом, та поза діяльністю, що фінансується за рахунок коштів відповідних бюджетів.

4. Платні освітні послуги можуть надаватися тими самими структурними підрозділами, що здійснюють освітній процес за державним замовленням, або утвореними для надання платних послуг окремими структурними підрозділами навчального закладу, що діють на підставі положення, затвердженого відповідно до законодавства та статуту закладу вищої освіти.

5. Платні освітні та інші послуги надаються закладами вищої освіти за умови відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства, а у разі встановлення законодавством вимог щодо необхідності ліцензування або отримання дозволів для надання платної послуги – після отримання таких дозвільних документів.

6. Розмір плати за весь строк навчання для здо-

буття відповідного ступеня вищої освіти, підвищення кваліфікації, включаючи виготовлення документа про освіту та додатка до нього, а також порядок оплати освітньої послуги (разово, щороку, щосеместрово, щомісяця) встановлюються в договорі (контракті), що укладається між закладом вищої освіти та фізичною (юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу для себе або для іншої особи, беручи на себе фінансові зобов'язання щодо її оплати.

Типовий договір, що укладається між закладом вищої освіти та фізичною (юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу, на строк навчання, затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

7. Розмір плати за весь строк навчання для здобуття відповідного ступеня вищої освіти, підвищення кваліфікації встановлюється закладами вищої освіти у національній валюті.

Заклад вищої освіти має право змінювати плату за навчання у порядку, передбаченому договором, не частіше одного разу на рік і не більш як на офіційно визначений рівень інфляції за попередній календарний рік.

Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг підлягає оприлюдненню у засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб [15].

П. 3 ст. 78 Закону України «Про освіту» визначає, що державні та комунальні заклади освіти мають право надавати платні освітні та інші послуги, перелік яких затверджує Кабінет Міністрів України. Засновники відповідних закладів освіти мають право затверджувати переліки платних освітніх та інших послуг, що не увійшли до переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України [16].

Згідно з переліком платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної

та комунальної власності, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 796, платні послуги ЗВО можуть надаватися:

- у сфері освітньої діяльності;
- у сфері наукової та науково-технічної діяльності;
- у сфері міжнародного співробітництва;
- у сфері охорони здоров'я, відпочинку, дозвілля, оздоровлення, туризму, фізичної культури та спорту;
- у сфері будівництва послуг;
- у сфері житлово-комунальних послуг;
- інші послуги (надання в оренду будівель, споруд, окремих тимчасово вільних приміщень і площ, іншого рухомого та нерухомого майна або обладнання, що тимчасово не використовується у освітній, навчально-виховній, навчально-виробничій, науковій діяльності, у разі, коли це не погіршує соціально-побутових умов осіб, які навчаються або працюють у закладі освіти тощо) [17].

Водночас керівники ЗВО мають право затверджувати переліки платних освітніх та інших послуг, що не увійшли до зазначеного переліку.

Спільним наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки, Міністерства фінансів України від 23.07.2010 № 736/902/758, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 30 листопада 2010 р. за № 1196/18491 "Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами", затверджено порядок надання платних освітніх послуг державними та комунальними навчальними закладами, та порядок надання інших платних послуг державними та комунальними навчальними закладами [18].

У ході надання платних послуг, що не відносяться безпосередньо до сфери освітньої діяльності, застосовуються нормативно-правові акти, які регулюють надання послуг у відповідній сфері діяльності.

Враховуючи викладене, розглянемо дорожню карту запровадження платної послуги у ЗВО (табл. 1).

Таблиця 1

Дорожня карта запровадження платної послуги у ЗВО		
№ п/п	Послідовність дій	Результат
1	2	3
1.	Проведення маркетингового дослідження ринку платних послуг ЗВО, передбачених чинним законодавством.	Положення про надання платних послуг ЗВО, затверджене відповідним розпорядчим документом.
2.	Провести незалежне опитування (анкетування) потенційних споживачів у відповідному ЗВО щодо потреби у платних послугах (згідно із положенням про надання платних послуг у п. 1).	Визначення найбільш популярних і необхідних послуг у положенні про надання платних послуг ЗВО.
3.	Звернення потенційних споживачів платних послуг до керівництва ЗВО з проханням забезпечити надання відповідних платних послуг.	Підстава для розрахунку вартості платної послуги.
4.	Розрахунок планово-фінансовим підрозділом ЗВО калькуляції вартості платних послуг.	Формування економічно-обґрунтованого рівня вартості платних послуг.
5.	Доведення інформації споживачам ЗВО стосовно вартості платних послуг.	Наказ ЗВО, яким затверджена вартість платних послуг.
6.	Формування необхідних методичних матеріалів для надання платних послуг.	Забезпечення надання якісних платних послуг та досягнення позитивного економічного ефекту від їх надання.
7.	Підготовка необхідних документів для отримання ліцензії на надання платних освітніх послуг (установчі та розпорядчі документи, розрахунки вартості, калькуляції платних послуг тощо).	Пакет необхідних документів для отримання ліцензії на право надання платних послуг.

Продовження табл. 1

1	2	3
8.	Направлення пакету необхідних документів до уповноваженого органу (Міністерства освіти і науки України) для отримання ліцензії на право надавати платні (освітні) послуги.	Отримання ліцензії на право надання платних послуг.
9.	Формування груп (для освітніх послуг) та реєстру споживачів (для неосвітніх) платних послуг.	Досягнення поставленої мети та отримання позитивних результатів від проведеного комплексу заходів.
10.	Підведення підсумків щодо ефективності роботи з надання платних послуг.	Визначення потреби у подальшому наданні платних послуг (враховувати соціально-економічну, демографічну, політичну ситуацію в країні тощо).

Чіткого переліку документів, які мають бути у ЗВО з організації платних послуг, чинними нормативно-правовими актами не визначено. Однак, на нашу думку, основним документом у ЗВО, який регламентує надання платних послуг, затверджене відповідним розпорядчим документом в установленому законодавством порядку.

ВИСНОВКИ

Отримані у ході дослідження результати в сукупності вирішують важливе науково-практичне завдання відносно подальшого розвитку теоретичних і методичних положень стосовно ринку платних послуг, які можуть надаватися ЗВО. У процесі дослідження одержано такі основні висновки науково-практичного характеру:

1. Сформовано авторське визначення понять "ринок", "освітня послуга", "ринок платних послуг, які можуть надаватися ЗВО", що дозволило трактувати їх як явище, що характеризує прагнення споживача платних послуг до самореалізації, самовдосконалення шляхом набуття знань, умінь, навичок, інформації з метою подальшого їх використання у професійній діяльності.

2. У ході дослідження ринку платних послуг, які можуть надаватися ЗВО, узагальнюючи різні твердження, ми дійшли висновку про необхідність поділу складу учасників ринку платних послуг вищої освіти на загальноприйняті та запропоновані.

3. Динамічний розвиток сучасного ринку платних послуг у сфері вищої освіти обумовлює необхідність детального дослідження його особливостей. Провівши аналіз економічної літератури, можна стверджувати, що ринок платних послуг вищої освіти має багато особливостей, серед яких найбільш вагомими є: самостійність закладів вищої освіти у здійсненні своєї діяльності, включаючи можливість самим обирати напрям підготовки спеціалістів і виконання наукових досліджень, надання інших (не освітніх послуг) тощо; формування ринкових відносин у сфері освіти відбувається на засадах ринкової конкуренції за впливу державного регулювання; структурування ринку освітніх послуг проводиться за економічною та територіальною локальністю, за кон'юнктурною та сегментною ознаками тощо.

4. За результатами проведеного аналізу нормативно-правової бази стосовно платних послуг, які можуть надаватися у сфері вищої освіти встановлено, що чинним законодавством України забезпечено правове регулювання надання платних послуг державними та

комунальними ЗВО.

5. Розроблено дорожню карту запровадження платної послуги у ЗВО.

Список використаних джерел

1. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості. *Освіта і управління*. 2006. № 1(9). С. 156–164.
2. Армстронг Г., Котлер Ф. *Маркетинг*. Москва, 2001. 608 с.
3. Бродель Ф. *Материальная цивилизация, экономика и капитализм: XV–XVIII вв.* Москва: Мир, 1992. Т. 3. 550 с.
4. Валлерстайн И. *Анализ мировых систем и ситуация в современном мире*. Санкт-Петербург: Унив. кн., 2001. 416 с.
5. Горський В.С., Немиря Г.К., Погребняк В.А. *Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України*. Київ: КМ Академія, 2009. 290 с.
6. Загірняк Д.М. *Базова вища освіта: оцінювання прагматизму вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг*. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 2 (10). С. 52–63.
7. Загірняк Д.М. *Якісні параметри діяльності іноземних вищих навчальних закладів*. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 9. С. 67–71.
8. Зотов В.Н. *Разработка стратегии и тактики маркетинговой деятельности вузов на рынке образовательных услуг и научно-технической продукции: автореф. дис. ... канд. экон. наук*. М.: РЭА им. Г.В. Плеханова, 1997. 18 с.
9. Кулишер И.М. *История экономического быта Западной Европы*. Челябинск: Социум, 2004. Т. 1–2. 337 с.
10. Макеев В. *Визначення понять "ринок" і "ринкові відносини"*. *Економіка України*. 1997. № 2. С. 67–70.
11. Мудра О.В. *Особливості взаємодії ринку послуг в сфері освіти та ринку праці*. *Економіка*. 2012. № 5 (119). С. 25–40.
12. Панкрухин А.П. *Маркетинг образовательных услуг в высшем и дополнительном образовании*. М.: Интерпракс, 1995. 378 с.
13. Патора Р. *Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни*. Львів: Нац. ун-т Львів. політехніка, 2002. 336 с.
14. Попов Е.Н. *Услуги образования и рынок*. *Российский экономический журнал*. 1992. № 6. С. 65–71.
15. *Про вищу освіту*: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20170101>
16. *Про освіту*: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
17. *Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної та комунальної форми власності*: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF>
18. *Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами*:

Спільним наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки, Міністерства фінансів України від 23.07.2010 № 736/902/758, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 листопада 2010 р. за № 1196/18491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10>

19. Рынок: учебник /упоряд. А.А. Чухно. Київ, 1995. 448 с.

20. Саблук П.Т., Карич Д.Я., Коваленко Ю.С. Основы организации сельскохозяйственного рынка. Київ: ІАЕ УААН, 1997. 139 с.

21. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. Москва: Вильямс, 2000. 688 с.

22. Скрипак Е.И. К вопросу о понятии «образовательная услуга». Интеллектуальный и индустриальный потенциал регионов России: мат. Всерос. науч. чтений. Кемерово, 1999. С. 157-159. URL: <http://history.kemsu.ru/tezis/novosib.htm>.

23. Тищенко Г.А. Особенности и классификация услуг высшего профессионального образования. Вестник ХГАЭП. 2010. № 2(47). С.83-88.

24. Тлумачний словник В. Даля. URL: <https://www.slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA>

25. Толковый словарь русского языка / под ред. Д.Н. Ушакова. URL: <https://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=67237>

26. Цимбал Л.І. Особливості регулювання ринку освітніх послуг в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Чернівці, 2010. 20 с.

27. Ченцов А.А. Инновационные стратегии на рынке образовательных услуг: автореф. дис. ... канд. эконом. наук: 08.00.10. М., 1998. 22 с.

28. Шумпетер Й.А. История экономического анализа: в 3 т. / под ред. В.С. Автономова. Санкт-Петербург: Эконом. шк., 2001. 1664 с.

29. Щетинин В.П. Своеобразие российского рынка образовательных услуг. Мировая экономика и международные отношения. 1997. № 11. С. 66-73.

References

1. Aleksandrov V. Educational service: quality essence and models. Education and management. 2006. № 1 (9). pp. 156-164. (in Ukrainian)

2. Armstrong G., Kotler F. Marketing. Moscow, 2001. 608 p. (in Russian)

3. Brodel F. Material Civilization, Economics and Capitalism: XV-XVII Centuries. Moscow: World, 1992. 550 p.

4. Vallerstain I. Analysis of World Systems and Situation in the Modern World. Saint Petersburg, 2001. 416 p.

5. Horskyi V.S., Nemyrya H.K., Pogrebnyak V.A. Modern systems of higher education: a comparison for Ukraine. Kyiv: KM Academy, 2009. 290 p.

6. Zahirniak D.M. Basic higher education: assessment of the higher educational institutions pragmatism on the educational services market. Economic journal of Lesia Ukrayinka East European National University. 2017. № 2 (10). pp. 52-63. (in Ukrainian)

7. Zahirniak D.M. Qualitative parameters of foreign higher education institutions activity. Scientific bulletin of Uzhgorod national university. 2016. Issue. 2016. № 9. pp. 67-71. (in Ukrainian)

8. Zotov V.N. Development of strategy and tactics of marketing activity of HEIs on the market of educational services and scientific and technical products: thesis... cand. econ. science. Moscow: Plekhanov REA, 1997. 18 p. (in Russian)

9. Kulisher I.M. History of Economic Life in Western Europe. Chelyabinsk: Sotsium, 2004. Vol. 1-2. 337 p. (in Russian)

10. Makeev V. Definition of "market" and "market relations" concepts. Economics of Ukraine. 1997. № 2. pp. 67-

70. (in Ukrainian)

11. A.V. Mudraya. Peculiarities of interaction between the market of educational services and the labor market. Economics. 2012. № 5 (119). Page. 25 - 40. (in Ukrainian)

12. Pankrukhin, A.P. Marketing of educational services in higher and from extended education. Moscow: Interpraks, 1995. pp. 378. (in Russian)

13. Patora R. The Market of Education in the System of Staffing of Strategic Development of the Country. Lviv: Lviv Polytechnic National University, 2002. 336 p. (in Ukrainian)

14. Popov E.N. Educational Services and Market. Russian Economic Journal. 1992. № 6. pp. 65-71. (in Russian)

15. On Higher Education: Law of Ukraine from July 1, 2014 № 1556-VII / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20170101> (in Ukrainian)

16. On education: Law of Ukraine from September 5, 2017 № 2145-VIII. The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian)

17. On approval of the list of paid services that can be provided by educational institutions, other educational institutions, which belong to the state and municipal form of ownership: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine from August 27, 2010 № 796. Cabinet of Ministers of Ukraine URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF> (in Ukrainian)

18. On the approval of the procedures for the provision of paid services by state and municipal educational institutions: Joint Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ministry of Economy, Ministry of Finance of Ukraine from 23.07.2010 № 736/902/758, registered with the Ministry of Justice of Ukraine on November 30, 2010 to № 1196/18491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10> (in Ukrainian)

19. Market: textbook by A. A. Chuhno. Kiev: Ukraine, 1995. 448 p. (in Russian)

20. Sabluk P.T., Karych D.Ya., Kovalenko Yu.S. Fundamentals of agricultural market organization. Kyiv: IAE UAAS, 1997. 139 p. (in Ukrainian)

21. Samuelson P., Nordhaus V. Economics. Moscow: Williams, 2000. 688 p. (in Russian)

22. Skripak E.I. To the question of the concept of "educational service". Intellectual and industrial potential of Russian regions. Kemerovo, 1999. pp. 157-159 URL: <http://history.kemsu.ru/tezis/novosib.htm>.

23. Tishchenko A. Features and Classification of Higher Professional Education Services. Bulletin of KHAEP. 2010. № 2 (47). pp. 83-88. (in Russian)

24. Explanatory Dictionary by V. Dahl. URL: <https://www.slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA> (in Ukrainian)

25. Explanatory dictionary of Russian language / ed. D.N. Ushakov. URL: <https://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=67237> (in Russian)

26. Tsybmal L.I. Features of the educational services market regulation in Ukraine: abstract ... cand. econ. sciences: 08.00.03. Chernihiv, 2010. 20 p. (in Ukrainian)

27. Chentsov A.A. Innovative strategies in the market of educational services: abstract ... cand. econ. sciences: 08.00.10. Moscow, 1998. 22 p.

28. Shumpeter I.A. History of economic analysis: in 3 vol. / ed. V.S. Avtonomov. Saint Petersburg: Economic School, 2001. 1664 p.

29. Shchetinin V.P. The origin of the Russian market of educational services. World Economy and International Relations. 1997. № 11. pp. 66-73 (in Russian)